

ЗНАЧЕНИЕ НА МЕЛОДИЧНИТЕ ВАРИАЦИИ ВЪВ ВЪПРОСИТЕЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ С ДОПЪЛНИТЕЛЕН СМИСЛОВ ОТТЕНЪК

Гергана Падарева-Илиева
(*Благоевград, България*)

Статията представя експеримент, който цели да покаже значението на интонационните вариации във въпросителни изречения без морфологичен и синтактичен маркер. Разглежда два типа тонален контур LH и на базата на противопоставянето доказва, че съответните тонални промени са фонологични единици, а не само фонетични варианти. Приема интонацията като средство в речта, чрез което се икономисва от други лингвистични компоненти, и е опит да покаже връзката между абстрактните послания и конкретните езикови форми.

В науката съществуват различни теории и лингвистични (и не само) подходи за решаването на някои важни за природата и функционирането на интонацията проблеми. Целта на настоящата работа обаче не е представянето на тези теоретични възгледи, а решаването на някои конкретни въпроси, свързани с промяната на тоналния контур и неговото значение. Известно е, че мелодиката, или промяната на честотата на основния тон F_0 , е основен интонационен компонент, а често фонетиките я отъждествяват с интонацията. Прието е, че интонацията е част от лингвистичната система и един от основните проблеми, които интересуват изследователите ѝ, е този за приноса ѝ в процеса на комуникация. Въпросът, който обичайно се задава в тази връзка, е какъв би бил ефектът от интонационна неутрализация, или липса на тонални промени при комуникацията, и като следствие от това кои лингвистични компоненти биха компенсирали подобна липса (Botinis et al. 2001). Въпросът, който задаваме тук обаче, е по-скоро точно в обратната посока – тъй като интонацията е вътрешно-присъщ признак на речта, как чрез нея се компенсира или икономисва от други лингвистични компоненти. Нещо повече – каква е връзката между абстрактните послания и конкретните езикови форми.

Широко възприето е становището, че интонацията има значим принос при интерпретацията на изказването. Тук е мястото да напомним, че има основна разлика между типа изречение на базата на традиционните морфологични и синтактични маркери и функционирането му като изказване в речта. Така изречението може да бъде съобщително, въпросително или императивно и съответно да функционира като съобщение, въпрос или заповед, но тъй или иначе връзката между структурата на изречението и неговата функция не е еднозначна (Botinis et al. 2001: 280), защото едно съобщително изречение може да изпълнява функцията на твърдение, но също така на въпрос или учудване, или съмнение. Подобно твърдение бе доказано за българския език в предишни експерименти (Падарева 2005, 2007, 2010), които ясно показаха, че при липсата на морфологичен или синтактичен маркер дистинктивна функция ще изпълнява прозодията и по-точно интонацията. Нещо повече, те доказаха, че интонацията променя значението на изказа като цяло, докато лексемите и синтактичната структура остават непроменени, а това е напълно достатъчно, за да заключим, че интонацията е значеща и с това си качество допринася за интерпретацията на изказването.

Друг основен въпрос, който изследователите поставят, анализирайки интонацията, е как точно да идентифицираме значещите интонационни единици. Как всъщност разбираме дали определени различия в тоналния модел могат да бъдат възприемани като фонологични единици, или като фонетични варианти? (Botinis et al. 2001, House 2006 и др.) В лингвистиката е известно, че това се решава на базата на противопоставянето. Тогава виждаме как тези модели функционират.

Целта на настоящата работа е да докаже още веднъж по експериментален път, че интонацията има огромно значение за разбиране на смисъла на изказването, че прозодичната му форма има решаваща роля за предаването на значението на говорещия, и най-вече да провери на принципа на противопоставянето как определени различия в тоналния модел могат да бъдат възприемани като фонологични единици, а не само като фонетични варианти.

Това изследване използва като лингвистичен материал въпросителни изречения без морфологичен маркер. Като основа и повод за провеждането му служи един по-ранен експеримент със същите

по тип изречения, произнесени с тонален контур – LH, но в два варианта – с повишение на тоналния контур (тонален връх), което се определя от последната ударена сричка, както се задават такъв вид въпроси в книжовния български език, и втори вариант – с повишение на тоналния контур на последната сричка, независимо от ударението, както е в някои български диалекти, повлияни от гръцки език. Целта на този експеримент бе да покаже дали двата типа тонален контур ще допринесат за изразяване на различни смислови отгънъци, отличаващи се от въпроса. Доказано бе, че и чрез двата типа тонален контур се изразява допълнително отношение на говорещия към изказаното чрез лексемите твърдение – *учудване* или *съмнение*, като първият тип – LH, с повишение върху последната ударена сричка, означава по-скоро *учудване*, а вторият тип LH, с повишение върху последната сричка, независимо от ударението, означава по-скоро *съмнение*. Липсваше обаче значима разлика в разграничаването на значенията, които изразяват двата типа тонален контур при едно от изреченията, което би могло да означава, че този тонален контур в двата си варианта може и да *отрича твърдението*. Този резултат наведе на мисълта, че е напълно възможно едно такова объркване да се дължи на колебание в това кое точно отричаме, в кое точно се съмняваме или кое точно ни учудва – действието или неговият обект. Например едно от изреченията е *Иван обича Ана?*. Въпросът, който се задава тук, е в кое точно се съмняваме – дали в това, че я обича, или *дали обича точно нея. Така се роди хипотезата, която лежи в основата на настоящия перцептивен експеримент. Чрез двата варианта на тоналния контур всъщност изразяваме различно значение, с единия, отричаме или се съмняваме в действието, с другия – в обекта, към който е насочено то.* А задачата на експеримента е да покаже *коя от формите на кое значение съответства.*

Постановка на експеримента

Използвани са три изречения от посочения по-горе тип. *Иван обича Ана?*, *Георги мрази Ирина?*, *Петър харесва Богдана?*. Всяко едно от тези изречения в хода на експеримента е произнесено с тонален контур LH, но в два варианта – с тонален връх върху послед-

ната ударена сричка и с тонален връх върху последната сричка във фразата. Така в терминологията на Пиерхъмбърт (Pierrehumbert 1980) те биха имали следната структура.

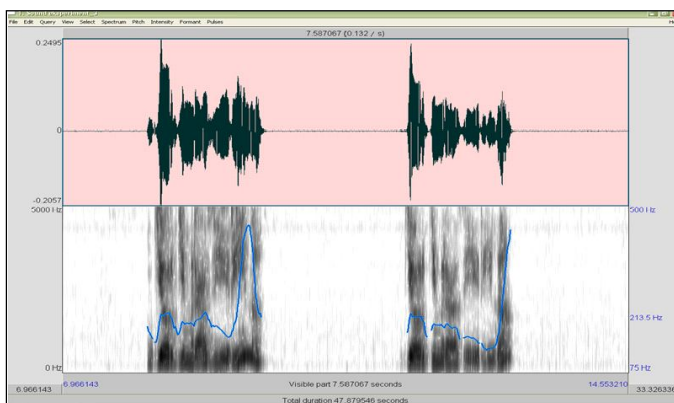
Иван обича \Ана?
 L   H*Т%

(Т – отговаря на граничен тон, посочваме Т, а не L или H, защото тонът е по-висок от началното L, но по-нисък от тоналния връх, поставен върху ударената сричка на последната дума)

Иван обича /Ана?
 L   H*Н%

(като граничният тон Н% тук е по-висок от H*, който се реализира върху ударената сричка на последната дума)

Движението на тона е представено с ‘\’ и ‘/’, поставени пред думата във фокус, и означават съответно „високо понижение“ и „високо повишение“ (по House 2006). Позволяваме си да отбележим условно един от тоновете с Т (а не с конкретен по терминологията на Пиерхъмбърт тон), защото всъщност повече ни интересува основната функция на тоналния модел, а тя е да привлече вниманието към статута на интонационната фраза по отношение на смисъла, който се предава, отколкото тоналната синтактична структура. Тя ни интересува дотолкова, доколкото показва промяна в движението на тоналния контур.

Фиг. 1. Движение на тоналния контур в двата му варианта

Начин на провеждане на експеримента

Всяко едно от тези изречения бе произнесено по два начина, съответстващи на посочените два варианта на тоналния контур. Записите бяха направени на софтуерна програма за акустически гласов анализ Praat (Boersma and Weenink 2009) (Фиг.1) от жена с филологическо образование. На участниците в експеримента предварително беше раздаден лист за попълване на отговори със следното съдържание:

1. Иван обича Ана?

- А) Това не е вярно. Мисля, че Иван не я обича.
Б) Иван обича друга, не Ана.

2. Иван обича Ана?

- А) Това не е вярно. Мисля, че Иван не я обича.
Б) Иван обича друга, не Ана.

1. Георги мрази Ирина?

- А) Това не е вярно. Мисля, че Георги не я мрази.
Б) Георги мрази друга, не Ирина.

2. Георги мрази Ирина?

- А) Това не е вярно. Мисля, че Георги не я мрази.
Б) Георги мрази друга, не Ирина.

1. Петър харесва Богдана?

- А) Това не е вярно. Мисля, че Петър не я харесва.
Б) Петър харесва друга, не Богдана.

2. Петър харесва Богдан?

- А) Това не е вярно. Мисля, че Петър не я харесва.
Б) Петър харесва друга, не Богдана.

и бяха помолени, след като чуят всяко едно изречение, произнесено първо с единия тонален контур, а после с втория (като на първия вариант на тоналния контур, с връх върху ударената сричка, съответства 1., а на втория вариант, с връх върху последната сричка, съответства 2.) да посочат кой от двата варианта за отговор – А или Б, отговаря на значението, изразено чрез съответния тонален контур. След всеки вариант участниците имаха 5 сек. за отговор.

Изследвани лица

В експеримента взеха участие 28 студенти от специалностите Българска филология и Славянска филология от Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

Резултати от изследването

Първи тип тонален контур

За първото изречение „Иван обича Ана?“, произнесено с тонален контур в първия му вариант, резултатите показаха, че 16

лица са посочили значение А) *Това не е вярно. Мисля, че Иван не я обича.*, а 12 лица са посочили значение Б) *Иван обича друга, не Ана.* За второто изречение „*Георги мрази Ирина?*“, произнесено със същия тонален контур, резултатите са по-категорични – 18 лица са посочили значение А), а 10 са посочили значение Б). Абсолютно същият резултат се получи за третото изречение „*Петър харесва Богдана?*“.

Така обобщените резултати от трите изречения за първия вариант на тоналния контур показват, че повечето – 52 отговора (от 84), т.е. 62% посочват, че този модел означава отричане или съмнение *в действието*, а не в обекта на това действие. Това означава, че с мелодичен контур ЛН във вариант с тонален връх върху последната ударена сричка, наложен върху изречение от типа „*X ..... Y?*“, всъщност казваме: „*Това не е вярно. Мисля, че X не ..... Y.*“

Втори тип тонален контур

Резултатите за същите три изречения, но произнесени с втория тип тонален контур, показват следното. За първото изречение „*Иван обича Ана?*“, резултатите показаха, че 16 лица са посочили значение Б) *Иван обича друга, не Ана.*, а 12 лица са посочили значение А) *Това не е вярно. Мисля, че Иван не я обича.* За второто изречение „*Георги мрази Ирина?*“, произнесено със същия тонален контур, 17 лица са посочили значение Б), а 11 са посочили значение А). За третото изречение „*Петър харесва Богдана?*“ резултатите са най-категорични – 20 лица са посочили Б), а 8 лица са посочили А).

Така обобщените резултати от трите изречения за втория вариант на тоналния контур показват, че повечето – 53 отговора (от 84), т.е. 63,1% посочват, че този модел означава отричане или съмнение *в обекта*, а не в самото действие. Това означава, че с мелодичен контур ЛН във вариант с тонален връх върху последната сричка, наложен върху изречение от типа „*X ..... Y?*“, всъщност казваме: „*X ..... друг, не Y.*“

Изводи

Резултатите от експеримента доказаха хипотезата, че има нюанс в значението, изразявано чрез двата варианта на тоналния контур.

Изпълнена бе и задачата на експеримента – да покаже коя от формите на кое значение съответства.

Така на практика бе постигната и целта, която си постави настоящата работа, а именно да докаже експериментално още веднъж, че интонацията, по-конкретно мелодичните вариации, имат важна роля за предаване на значението, заложено от говорещия в процеса на комуникация. Освен това на базата на противопоставянето бе показано, че тези тонални промени не би трябвало да бъдат възприемани само като фонетични варианти, а като фонологични единици.

БИБЛИОГРАФИЯ

Падарева 2005: Падарева, Г. Експериментално изследване на интонацията (Семантичен модел). непубликувана докторска дисертация.

Падарева 2007: Падарева, Г. Експериментална проверка на теоретичния модел на интонацията. // Годишник на Филологическия факултет, том 5, Университетско издателство „Неофит Рилски“, 251–259.

Падарева 2010: Падарева, Г. Интонацията – едно от средствата за въздействие в радиоречта. // In honorem professoris Joannis Kotchev Юбилеен сборник на Филологическия факултет, Том 2, Благоевград, 80–86.

Савицка, Бояджиев 1988: Савицка И, Бояджиев. Т. Българско-полска съпоставителна граматика, Том I. Фонетика и фонология. София: Издателство на БАН.

Тилков 1981: Тилков, Д. Интонацията в българския език. София.

Ботинис 2001: Botinis et al. Developments and paradigms in intonation research. // *Speech Communication*, Volume 33, Issue 4, 263–296.

Хаус 2006: House, J. Constructing a context with intonation. // *Journal of Pragmatics* 38, 1542–1558.

Пиерхъмбърт 1980: Pierrehumbert, J.B. The Phonology and Phonetics of English Intonation. PhD Dissertation, MIT, MA.

THE INTERPRETATION OF INTONATION VARIATIONS IN BULGARIAN QUESTIONS WITH EXTRA SEMANTIC NUANCE

Gergana Padareva-Ilieva
(Blagoevgrad, Bulgaria)

The paper presents an experiment which main goal is to show the most appropriate interpretation of two intonation variations in interrogative sentences without morphological or syntactic marker. The two pitch patterns were opposed one another for to prove if they should be regarded as phonologically distinct units or as phonetic variants of a single unit. The research is based on the position that intonation, as a part of speech production with distinctive functions, is a device for economizing on other linguistic levels. Much more the paper tries to show the relation between abstract messages and concrete language forms.